

М.І. Флейчук

ЧИННИКИ ІЛЛЕГАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВЕКТОРА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

FACTORS OF BUSINESS ACTIVITY ILLEGALIZATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN VECTORS OF UKRAINE INTEGRATION

Здійснено компаративний аналіз динаміки рівня тіньового сектора економіки у країнах Центрально-Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії. Проаналізовано результати економетричної оцінки чинників ілlegalізації економіки України. Проведено порівняння передумов ілlegalізації підприємницького середовища в Україні та Польщі.

Ключові слова: підприємницька діяльність, ілlegalізація, європейська інтеграція України.

Актуальність проблеми. Економічна система України на посттрансформаційному етапі розвитку характеризується низкою специфічних характеристик, що є наслідком тимчасового координаційного вакууму, незлагодженості дій державних інституцій, руйнування зв'язків з політичними та економічними партнерами, неготовності економіки до максимального відкриття і відсутності саморегулюючих ринкових механізмів. До таких ознак відносимо також проблеми ілlegalізації господарської діяльності, які загострюються на етапі становлення нових незалежних держав.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідники ілlegalізації господарської діяльності посткомуністичних країн виділяли такі характерні риси цього явища: формування нового типу посередників, паразитуючих на недосконалій інституційній базі (високий рівень процентних ставок, низький рівень збору податків, криміналізація економіки, корупція) (Вишневикий Р., 1999); взаємодія органів влади з кримінальними структурами (Шеллінг Л., 2002); нераціональне використання зібраних податків (Каселл Д., 1987); "примітивний лібералізм" чи "дика" і незаконна свобода (Фіш С., 2002); "прокляття надлишку" сировини і продукції добувних галузей. Серед сучасних досліджень розвитку тіньового сектора України доцільно виокремити праці таких науковців, як О. Барановський, О. Власюк, З. Варналій, Я. Жаліло, І. Мазур, А. Мокій та ін.

Метою даної статті є визначення динаміки тінізації економіки в постсоціалістичних і пострадянських країнах та визначення негативного впливу цього деструктивного явища на розвиток малого та середнього підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зважаючи на вищезгадані та низку інших причин, обсяг тіньової економіки України продовжує зростати, у той час як країни, що мали порівняно однакові початкові умови трансформаційного процесу, як, наприклад, Словаччина, Польща, зменшують темпи росту цього явища (табл. 1).

За нашими розрахунками у Словаччині станом на 2008 р. цей показник становив менше 20% і був найнижчим серед країн Центрально-Східної Європи (18,2% обсягу офіційного ВВП), у Польщі відповідний показник становив 27,3%, що підтверджує прогресивність

трансформаційних процесів у цих країнах. Щодо взаємозв'язку між сектором малого та середнього підприємства та тіньовою економікою мале та середнє підприємство (МСП) виступає не лише основною ланкою розвитку національного економічного комплексу, а й, у поєднанні з недостатньою ефективністю роботи управлінських органів, – центральною ланкою ілlegalізації економіки. Це пов'язано з відносно малими обсягами діяльності цих підприємств та вищою їх мобільністю, порівняно з представниками великого бізнесу, що робить проблематичнішим відстежування процесів ілlegalізації. Слід підкреслити, що в умовах трансформаційної економіки процес ілlegalізації сектора МСП виступає як об'єктивна протидія недосконалому механізму функціонування організаційно-економічного механізму управління. Для чіткішого окреслення та класифікації чинників ілlegalізації було проведено експертну оцінку основних взаємозв'язків факторів ілlegalізації у сфері малого та середнього підприємства, а також виявлення базових та похідних чинників цього явища. Для вирішення поставленого завдання був застосований метод індивідуального "анкетування". Експертам була запропонована симетрична матриця факторів та чинників ілlegalізації економіки, з метою вказання взаємозв'язків між ними – наявності взаємозв'язку "1", відсутності – "0". Далі, для виявлення найвагоміших передумов і чинників застосовані методи багатовимірного статистичного аналізу (БСА). У процесі аналізу було визначено та узагальнено п'ять груп головних чинників ілlegalізації: (1) політичні; (2) організаційно-нормативні; (3) соціально-економічні; (4) економіко-правові; (5) морально-етичні.

Надзвичайно актуальними саме для трансформаційних економік є політичні та морально-етичні чинники. Доказом цього є результати ранжування найвагоміших чинників ілlegalізації – вісім з десяти найвагоміших відносяться до проблем, пов'язаних з недосконалістю функціонування політичного механізму, а 5 – із 20-ти, – відносяться до агрегованої групи морально-етичних чинників. Найчисельнішою виявилась група соціально-економічних факторів (24, 7% до загальної кількості), що є характерним для країн з трансформаційним типом економіки на протигагу розвиненим країнам, де на перше місце виходять політичні чинники (54%). Подібну

відмінність можна пов'язувати з певною еволюційністю розвитку суспільства, однак загалом домінуючий вплив соціально-економічних чинників у процесі "тінізації" притаманний власне посткомуністичним країнам, внаслідок функціонування тоталітарної системи, в якій не допускався політичний плюралізм, і на перший план виходили соціально-економічні проблеми, пов'язані з ненасиченістю товарного ринку, неадекватністю та неефективністю оперативного та стратегічного планування, нехтування інтересами одних соціальних груп (наприклад, селян) на користь інших (промислових робітників, управлінського апарата).

Щодо чинників, для яких спостерігається найістотніший взаємозв'язок між собою, не простежується домінування якоїсь певної групи – виявляється лише де-

яка дещо суперечливість – складність входження в легальний бізнес (коефіцієнт кореляції 0,42); існування мафіозних структур (0,37); значна частка населення, яка знаходиться за межею бідності (0,46); хабарництво (0,4) та інші (в загальному – 29 статистично коректних чинників для моделювання економічних процесів). Зважаючи на статистичну коректність показників кореляції та скорегованого показника детермінації для цієї групи з 29-ти показників (більше 0,4) з урахуванням "фіктивної змінної", яка охоплює не включені у наш аналіз через об'єктивні причини інші чинники іллегалізації, можна вважати, що підтверджується гіпотеза про існування невеликої кількості агрегатних чинників, які найістотніше впливають на процеси іллегалізації.

Таблиця 1

Динаміка рівня тіньового сектора економіки у країнах Центрально-Східної Європи, 2003-2008 рр.

№ з/п	Країна	Рік				
		2003	2004	2005	2006	2008
1	Грузія	67,6	68,2	68,5	67,9	67,1
2	Азербайджан	60,9	61,7	61,8	61,4	60,1
3	Україна	54,7	55,6	57,3	58,1	57,3
4	Білорусь	48,4	49,9	50,9	51,1	51,5
5	Молдова	45,4	47,9	49,9	50,1	49,8
6	Вірменія	46,6	48,4	49,6	49,0	48,3
7	Російська Федерація	46,4	48,1	49,2	48,8	48,0
8	Казахстан	43,5	44,7	45,7	46,0	45,3
9	Киргизстан	40,1	40,9	41,7	42,0	41,3
10	Латвія	40,2	41,3	41,8	41,0	40,1
11	Естонія	38,7	39,8	40,6	39,7	38,9
12	Сербія і Чорногорія	36,7	37,9	39,6	38,8	38,0
13	Узбекистан	34,4	36,3	37,7	36,9	36,1
14	Литва	30,6	32,0	33,1	31,9	30,9
Середнє значення		45,3	46,6	47,7	47,3	46,6
1	Македонія	34,1	35,1	36,3	36,8	36,9
2	Болгарія	36,9	37,1	38,3	37,4	36,5
3	Румунія	34,4	36,1	37,4	36,2	35,4
4	Боснія та Герцеговина	34,1	35,4	36,7	36,2	35,3
5	Албанія	33,4	34,6	35,3	35	34,3
6	Хорватія	33,4	34,2	35,4	34,7	34,1
7	Польща	27,6	28,2	28,9	28,2	27,3
8	Словенія	27,1	28,3	29,4	28,2	27,3
9	Угорщина	25,1	25,7	26,2	25,3	24,3
10	Словаччина	18,9	19,3	20,2	19,1	18,2
Середнє значення		30,5	31,4	32,4	31,7	30,9
Розраховано за: [1-3]						

До наступної групи внутрішніх чинників іллегалізації віднесемо організаційно-правові: недостатня ефективність законодавчих та контролюючих органів; прийняття неузгоджених між собою документів розпорядчо-нормативного характеру. Серед інших чинників цієї групи знаходиться також "примітивний та дикий лібералізм" соціально-

економічної системи (Фейг, 1985), який нівелює цивілізовані принципи ведення господарської діяльності. Крім того, процес лобіювання своїх інтересів окремими фінансово-промисловими групами призводить до своєїрідної прихованої монополізації окремих сфер промислового виробництва та банківських послуг і, таким чином унеможливує ви-

хід на ринок новостворених малих та середніх підприємств.

Ще однією істотною передумовою іллегалізації господарської діяльності виступає неузгодженість підзаконних та нормативних актів українського законодавства щодо ведення господарської діяльності, а також захисту прав підприємців та порядку виконання зарубіжних судових рішень. До цієї ж групи відноситься й проблема узгодження функцій державних органів управління щодо регулювання малого бізнесу та прискорення уніфікації законодавчо-нормативної бази до європейської практики у межах, передбачених Угодою про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.

Відокремленим чинником іллегалізації, який має зовнішній характер будемо вважати вплив міжнародних фінансових та економічних організацій. Як відомо, програми кредитування і фінансової допомоги МВФ, СБ, ЄБРР та інших інститутів пов'язуються з виконанням певних рекомендацій. Не вдаючись до дискусій щодо негативного впливу їх дотримання у перехідних економіках (М. Павловський, 2000; Г. Колодко, 2000) [4, с. 112-115; 5, с. 269-275] звернемо увагу на неготовність перехідних економік до ефективного використання зовнішніх запозичень для підвищення рівня національної конкурентоспроможності. При цьому варто підкреслити, що надання фінансових ресурсів у формі інвестицій чи технічної допомоги у перехідні економіки супроводжувався небаченим за обсягами зворотнім потоком фінансових ресурсів з цих країн. За розрахунками експертів НБУ, у 2002-2006 рр. щорічний «відтік» капіталу з України оцінювався біля 22,4 млрд дол. США, за оцінками проф. З. Варналія щорічні обсяги непродуктивного «відтоку» капіталу з України становили 1,5-3 млрд дол. США. При цьому зазначається, що протягом 1991-2006 рр. з економіки України було виведено близько 50 млрд дол. США) [6].

Зважаючи на недостатність і певну недостовірність статистичних даних щодо обсягів іллегалізації економіки нашої країни для визначення безпосередніх наслідків, ми скористалися даними Головного управління статистики Польщі і методом регресійного аналізу, що дає підстави стверджувати, що в умовах Польщі збільшення обсягів тіншової економіки призводить до: зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва; скорочення податкових надходжень до бюджету; зниження темпів товарообороту підприємств при нарощуванні споживання в країні; скорочення темпів виробництва товарів народного споживання та сільськогосподарської продукції, що безпосередньо впливає на розвиток малого та середнього підприємництва. У процесі аналізу були виявлені інші негативні наслідки для економіки Польщі, проте рівень статистичної помилки перевищував 0,1, що свідчить про недостатню коректність показників регресійної прийнятності, тому ці показники не знайшли відображення у цій статті. В даному випадку вбачаємо коректним порівняння України з Польщею з огляду на подібність наших держав за багатьма вихідними позиціями розвитку. Хоча, слід зазначити, що опитування, проведені серед польських підприємців щодо ранжування передумов “тінзації” підприємницької діяльності, вказують на подібність цих факторів в Україні та Польщі лише з точки зору складу чинників,

але спостерігається відмінність в ранжуванні за важливістю: польські підприємці на перше місце щодо перешкод діяльності МСП виносять високу вартість оформлення та реєстрації підприємства (24,1% опитаних), на другу позицію – виробничі витрати (13,2%), надмірне податкове навантаження (11,5%), високу вартість паливно-мастильних матеріалів (8,5%). До менш важливих віднесені – несумлінна конкуренція, нестабільність законодавства і високий рівень безробіття [7, с. 127-128]. Як бачимо, природа проблематики українського та польського підприємництва дещо різна, але аналогічними залишаються першопричини певної недосконалої розвитку сектора МСП.

Висновки. Для усунення можливого поглиблення негативних наслідків іллегалізації національної економіки необхідно враховувати визначені чинники та наслідки тінзації економічної діяльності в сфері малого та середнього бізнесу для розробки стратегії і політики дій легалізації економічної діяльності. У цьому випадку методологічно важливими є три аспекти, на які вказує колишній Головний директор Ради з попередження злочинності при Департаменті юстиції Швеції Б. Свенссон: ситуаційний підхід до здійснення економічних злочинів різних типів (“вигода створює злочин”), тобто унікальному характеру кожного злочину і попередження його “... низкою обставин, взаємодіючих між собою часто в певних випадках”; неможливість застосування універсальних методів боротьби проти економічної злочинності – “...кожен тип економічної злочинності може попереджуватись заходами, які спеціально розроблені саме для нього”; необхідність врахування негативних наслідків – “... практично будь-який захід ефективний проти такої злочинності, має супутні негативні наслідки” [8, с. 113, 115]. Тобто, стратегія боротьби з економічними злочинами повинна орієнтуватися на системний підхід, виявлення взаємопов'язаності передумов, чинників і факторів іллегалізації та обумовлених ними наслідків.

Список літератури

1. Офіційна веб-сторінка Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.
2. Офіційна веб-сторінка Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org.ua.
3. Офіційна веб сторінка Міжнародної організації щодо протидії корупції „Transparency International” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.transparency.org.
4. Павловський М.Л. Макроекономіка перехідного періоду: Український контекст. – К.: Техніка, 1999. – 336 с.
5. Колодко Гж. В. От шока к терапии. Политическая экономия постсоциалистических преобразований. – М.: ЗАО Журнал Эксперт, 2000. – 392 с.
6. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: Монографія / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

7. Фиш С. Причины возникновения экономики рэкета в постсоветской России (<http://corruption.rsuh.ru/magazine/4-1/n4-17.shtml>). Shelling T.C. Economic Analysis and Organized Crime//U.S. The President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice. Task Force Report: Organized Crime.–Washington, 1967. (www.wellesley.edu/Economics/econ325/hmidura.html – 41k).
8. Свенссон Б. Экономическая преступность: Пер. со шведского. – М.: Прогресс, 1987. – 160 с.

Осуществлен компаративный анализ динамики уровня теневого сектора экономики в странах Центрально-Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. Проанализированы результаты эконометрической оценки факторов иллегализации экономики Украины. Проведено сравнение предпосылок иллегали-

зации предпринимательской среды в Украине и Польше.

Ключевые слова: *предпринимательская деятельность, иллегализация, европейская интеграция Украины.*

The comparative analysis of shadow economy level dynamic in the Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia countries is fulfilled. The results of econometric estimation of Ukrainian economy illegalization factors are analyzed. The comparison of presuppositions of business space illegalization in Ukraine and in Poland is fulfilled.

Key words: *entrepreneurial activity, illegalization, European integration of Ukraine.*

Рекомендовано до публікації д.е.н. І.І. Павленко 12.02.10

УДК 339.9.012.24(477.63)

© Т.В. Герасименко, Т.О. Горобець, 2010

Т.В. Герасименко, Т.О. Горобець

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ

CONDITION AND PROSPECTS OF EXTERNAL ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF DNEPROPETROVSK REGION

Розглядаються стан та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств Дніпропетровського регіону, проведено аналіз зовнішньоекономічної діяльності ВАТ «ДЛФЗ», виявлено закономірність впливу факторів зовнішньоекономічного середовища на діяльність підприємства, а також резерви підвищення ефективності діяльності підприємства. Розроблено пропозиції щодо напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства та розвитку виробничої інфраструктури, на основі залучення іноземних капітальних вкладень.

Ключові слова: *підприємства Дніпропетровського регіону, зовнішньоекономічна діяльність.*

Розширення економічної самостійності регіонів в ринкових умовах викликає необхідність позиціонування кожного з них в економічному просторі, в тому числі і у зовнішніх зв'язках. На жаль, основний недолік сучасного управління полягає у тому, що процеси реалізації економічних реформ і прийняття відповідних рішень відірвані від регіонів – суб'єктів зовнішньоекономічних зв'язків. Відсутність системної державної регіональної політики, збереження тенденцій розподілу, надмірне централізоване управління призвели до втрати реальних повноважень регіональних органів влади. Наслідком такого підходу стали істотні диспропорції економічного та соціального розвитку регіонів. Непослідовність постійних різновекторних змін у митній політиці призвела до зниження управління зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) підприємств регіонів. Таким чином, державна політика виявилася не здатною забезпечити ефективне

управління регіонами. Інтеграційні процеси визначили необхідність пошуку нових інструментів інтенсивного залучення регіонів до процесу підвищення ефективності регулювання зовнішньоекономічних зв'язків [1].

Разом з тим, питання регулювання зовнішньоекономічних зв'язків регіонів у ринкових умовах недостатньо досліджені і не одержали відповідного практичного застосування. Регіональними і місцевими органами влади не усвідомлена достатньою мірою необхідність переходу від безпосереднього управління до регулювання, відсутні механізми інтенсивного залучення їх до процесу створення умов для здійснення зовнішньоторговельної й інвестиційної діяльності підприємств регіону. Регіональне програмування має недоліки, не повною мірою враховує ресурсний потенціал та інші резерви розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіону. Вищезазнач-